

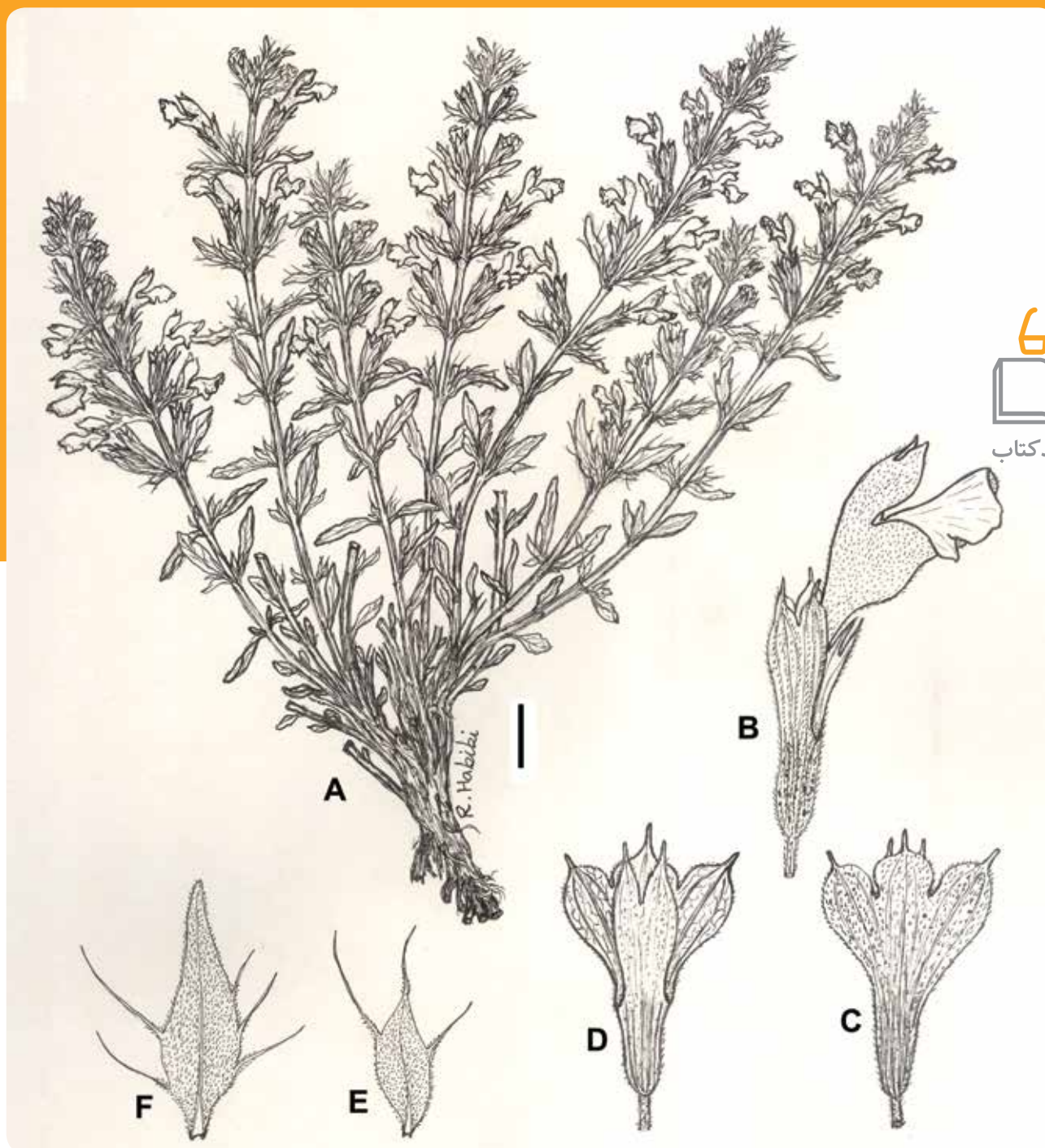
نقد کتاب فلور ایران: تیره نعنا (Lamiaceae)

شاهرخ کاظم‌پور اوصالو*

فلور ایران شماره ۷۶: تیره نعنا (Lamiaceae) توسط سرکار خانم دکتر زیبا جم‌زاد، استاد پژوهش مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، در یک جلد مشتمل بر ۱۰۶۶ صفحه تألیف و در سال ۱۳۹۱ منتشر شده است. این اثر وزین حاصل یک ربع قرن پژوهش ایشان درخصوص تاکسونومی این تیره در ایران است (Jamzad, 2013). این کتاب، بزرگ‌ترین جلد فلور ایران است که تاکنون به چاپ رسیده و همچنین بزرگ‌ترین تیره‌ای است که تاکنون در یک جلد چاپ شده است (برخی از تیره‌های بزرگ دیگر به بخش‌های کوچک‌تر تقسیم شده و در چند جلد منتشر شده‌اند یا در حال انتشار هستند). با توجه به تعداد صفحات، این جلد یک اثر استثنایی نسبت به همه جلدهایی است که تاکنون به چاپ رسیده‌اند. در این اثر (همانند سایر مجلدات فلور ایران؛ اسدی ۱۳۶۷) نام علمی و فارسی تیره، منابع علمی به ترتیب تقدم زمان انتشار، شرح کاملی از ویژگی‌های ریختی تیره و نام نویسنده (به لاتین و فارسی) ارائه شده است. سرده‌های (جنس‌ها) این تیره در قالب ۵ زیرتیره براساس یافته‌های تبارزایی مولکولی (Cantino et al., 1992; Harley et al., 2004) ارائه شده‌اند. نکته قابل ذکر انتقال سرده Vitex از تیره Verbenaceae به Lamiaceae تحت زیرتیره Viticoideae با توجه به مطالعات تبارزایی مولکولی است. در این اثر گیاهان تیره مذکور در ایران شامل ۴۶ سرده، ۴۰۶ گونه و ۹۷ آرایه فروگونه‌ای می‌باشند. بررسی دقیق گیاهان تیره با مطالعه نمونه‌های موجود در هر باریوم‌های ایران و هرباریوم‌های مهم دنیا و مطالعات صحرایی انجام شده است. کلید شناسایی سرده‌ها، بدون توجه به موقعیت زیرتیره‌ای آنها تهیه شده است. کلید شناسایی گونه‌ها و آرایه‌های فروگونه‌ای مربوط به سرده‌های مختلف جداگانه ارائه شده است. از نکات جالب در این کتاب، آرایه تقسیمات زیرسرده/بخش‌های برای سرده‌های پرگونه‌ای *Scutellaria* L. (۲۷ گونه) و *Stachys* L. (۳۸ گونه) و گروه‌بندی‌های مصنوعی (به‌همراه کلید شناسایی و شرح هر گروه) برای بزرگ‌ترین سرده‌ها، *Nepeta* L. (۷۹ گونه) و *Salvia* L. (۶۱ گونه) است که شناسایی گونه‌ها را برای گیاه‌شناسان آسان می‌کند. مستند کردن ۱۱ گونه و آرایه فروگونه‌ای جدید و ۵ ترکیب جدید یا تغییر سطح جدید از جنس‌های

* استاد سیستماتیک و تکامل گیاهی، گروه علوم گیاهی،
دانشکده علوم زیستی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
پست الکترونیک: skosaloo@modares.ac.ir

شکل ۱- *Dracocephalum ghahremanii* Jamzad

به ۲۵ آرایه می‌رسد. این‌ها گیاهانی هستند که پیش از این در ایران شناخته شده نبوده‌اند، اما حضور آنها در سایر کشورها گزارش شده بود. در این نوشتار، پراکندگی جغرافیایی گونه‌های تیره نعنا در دنیا و ایران و همچنین نقشه پراکندگی جغرافیایی آنها (۴۶۱ نقشه) و تصاویر نقاشی شده زیبایی (۳۰۳ تصویر) از آنها تعداد قابل توجهی از گونه‌های ۴۴ سرده ارائه شده است. ارائه این تعداد تصاویر برای در حدود ۷۵ درصد از گونه‌های شناخته

مختلف در این اثر دیده می‌شود که علاوه بر نوآوری‌های متعدد پیشین (۲۲ آرایه) که توسط مؤلف به صورت مقالات جداگانه‌ای (لیست شده در Jamzad, 2013) منتشر شده است، از ویژگی‌های برجسته این اثر هستند. همچنین، ویژگی دیگر این کتاب، گزارش ۱۸ گونه و آرایه‌های فروگونه‌ای جدید برای فلور ایران برای اولین بار است که به همراه گزارشات پیشین توسط مؤلف و سایر پژوهشگران (لیست شده در Jamzad, 2013)

شکل ۳- *Lamium bakhtiaticum* Jamzad

و دست‌اندرکاران در علوم منابع طبیعی، گیاه‌شناسی، گیاهان دارویی و صنایع محصولات بهداشتی و آرایشی از مطالب ارائه شده در کتاب بهره‌گیرند.

در خاتمه، برای خانم دکتر جم‌زاد که بخش زیادی از عمر خود را صرف شناخت و رده‌بندی اعضای این تیره کرده‌اند، آرزوی سلامتی و موفقیت روزافزون دارد.

منابع

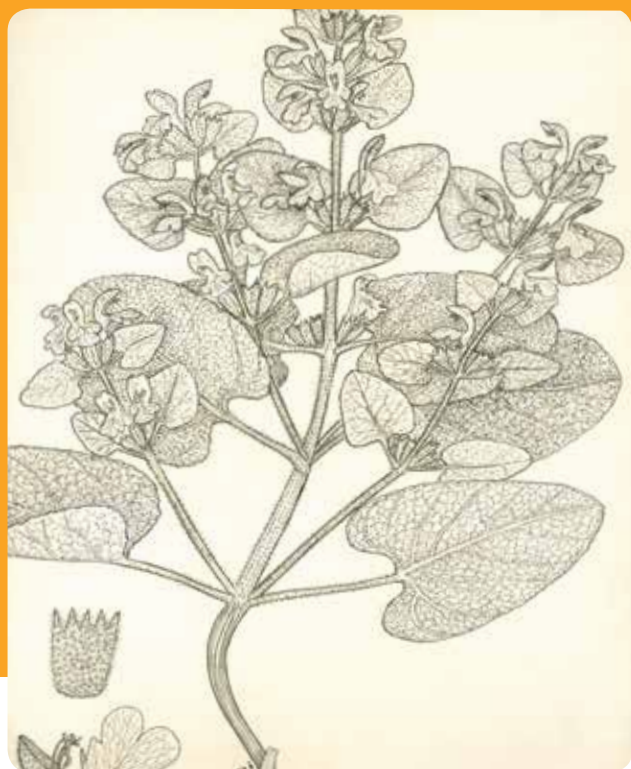
اسدی، م.، ۱۳۶۷. راهنمای طرح فلور ایران. انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران.

Cantino, P.D., 1992. Toward a phylogenetic classification of the Labiatae. Pp. 27-37. In: Harley, R.M., & Reynolds, T., (eds.) *Advances in Labiate Science*, Royal Botanic Gardens Kew.

Harley, R.M., Atkins, S., Budantsev, A.L., Cantino, P.D., Conn, B.J., Grayer, R., Harley, M.M. Kok, R.D., Krestovkaja, T., Morales, R., Paton, A.J., Ryding, O. & Upson, T., 2004. Labiatae. In: Kubitzki, K., & Kadereit, J.W., (eds.) *The Families and Genera of Vascular Plants*. Vol. 7. Springer, pp. 167-275.

Jamzad, Z., 2013. A survey of Lamiaceae in the flora of Iran. *Rostaniha*, 14: 59-67.

Rechinger, K.H., Hedge, I.C., Ietswaart, J.H., Jalas, J., Mennema, J. & Seybold, S., 1982. Labiatae. In: Rechinger, K.H., (ed.) *Flora Iranica*. Vol. 150. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. Graz.

شکل ۲- *Phlomis lurestanica* Jamzad

شده در فلور تیره نعنا، یکی از محاسن بارز این اثر است. در عین حال، برای برخی از گونه‌ها به منابع دیگر از جمله مقالات مؤلف (لیست شده در Jamzad, 2013) و Rechinger et al., 1982 ارجاع داده شده است.

از ایرادات وارده به این مجلد یکی این است که برای تعدادی از گونه‌های جدید، غیر از نمونه تیپ، نمونه دیگری ذکر نشده است که احتمالاً ناشی از عدم دسترسی به نمونه‌های دیگر در طبیعت باشد. دیگری، عدم یکدستی در ارجاع به منبع تصویر برخی گونه‌ها در متن فلور است. به‌عنوان نمونه، در صفحه ۶۹۳ "تصویر: مجله گیاه‌شناسی ایران شکل شماره ۱..."، در حالی که در صفحه ۶۸۹ "تصویر: جم‌زاد در منبع ذکر شده در بالا، شکل شماره ۱..." نگاشته شده است که هر دو مربوط به مجله (ژورنال) گیاه‌شناسی ایران هستند. برخی ایرادات تائیدی از جمله *Thuspeinantha* Durand (صحیح است) که در بالای صفحات ۱۴۱ تا ۱۴۳ به چشم می‌خورد و یا در صفحه ۳۵۳ منبع ارجاعی در ذیل سرده *Lamium* L. از نظر محل و سال انتشار ناقص است.

گیاهان این تیره با داشتن ترکیبات باارزش‌ترینوییدی، فلاونویدی و آنتی‌اکسیدان‌های طبیعی از دیرباز مورد توجه پژوهشگران در زمینه‌های صنایع مختلف آرایشی و بهداشتی، غذایی و دارویی بوده‌اند. ارائه مشخصات کامل گیاهان این تیره ارزیابی کاملی از توان بالقوه تنوع ژنتیکی گیاهان دارویی کشور بوده و در استفاده پایدار از این منابع با ارزش راهگشا است. امید است که دانشجویان، پژوهشگران